

10. Пащенко О. О. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: соціальна обумовленість і склад злочину: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. — Х., 2004. — 20 с.

11. Ярошенко В. Зона відчуження — територія закону // Вісник Чорнобиля. — 2009. — 28 березня. — С. 1.

12. Суд визнав винними чотирьох мешканців Київської області у порушенні вимог радіаційної безпеки // http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=20046&s=print

13. Роль прокуратури у встановленні законності на території Чорнобильської зони // <http://prokuratura.kiev.ua/news/370/>

14. Ярошенко В. Зона відчуження — територія закону // Вісник Чорнобиля. — 2009. — 28 березня. — С. 1, 3.

15. Солонина Є. Радіоактивна загроза «людського фактору» // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1811085.html>

16. Роль прокуратури у встановленні законності на території Чорнобильської зони // <http://prokuratura.kiev.ua/news/370/>

17. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 08.02.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 12. — Ст. 81.

Стаття надійшла до редакції 27.05.10

УДК 342.734

О. М. Гришко,
старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

СОЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ У ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ ЗОНІ

У статті розглядаються соціальні заходи запобігання віктимної поведінки осіб похилого віку як різновид загальносоціальних заходів запобігання злочинності у Чорнобильській зоні.

Ключові слова: особа похилого віку, соціальні заходи запобігання злочинності, віктимна поведінка, Чорнобильська зона.

В статье рассматриваются социальные мероприятия предотвращения виктимного поведения лиц преклонного возраста как разновидность общесоциальных мероприятий предотвращения преступности в Чернобыльской зоне.

Ключевые слова: лицо преклонного возраста, социальные мероприятия предотвращения преступности, виктимное поведение, Чернобыльская зона.

In the article examined the social measures of prevention of victim behavior of persons are examined years old as a variety of general measures of prevention of criminality in the Chornobyl zone.

Keywords: the elderly persons, social measures of prevention of criminality, victim behavior, Chornobyl zone .

Відомо, що запобігання злочинності може бути ефективним тільки у тому випадку, якщо таке запобігання здійснюється на міцній організаційній основі, яке відповідає об'єктивним законам іростям перехідного періоду, в якому перебуває Україна. Розвиток системи запобігання злочинності повинен бути тісно пов'язаний з реформами в економічній, політичній, соціальній сферах, міжнародними зобов'язаннями країни, потребами суспільства в обмеженні негативних явищ, що порушують його нормальну життєдіяльність [5, с. 7].

За даними дослідження Інституту геронтології, 85 % українців, які старші 60 років, постійно відчувають себе роздратованими, 65 % — садинокими, 78 % — нікому не потрібними. Слід зазначити, що серед осіб похилого віку майже 96 % незадоволені своїм життям [24]. За статистичними даними Міністерства внутрішніх справ України злочинність у зоні відчуження зросла на 50 % у порівнянні з позаминулим роком [21].

Дослідження віктимної поведінки жертви злочину, її значення, запобігання злочинності було здійснено у працях зарубіжних і вітчизняних науковців: Ю. М. Антоняна, О. М. Бандурки, М. Ю. Валуйської, Р. Гассера, В. В. Голіни, Л. М. Давиденка, І. М. Данишина, О. М. Джужи, А. І. Долгової, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, Ю. Ф. Іванова, Г. Кайзера, О. Г. Кальмана, В. П. Коновалова, О. М. Костенка, Є. М. Моїсеєва, В. І. Полубинського, В. О. Тулякова та ін. Проте, комплексного дослідження здійснення соціальних заходів запобігання віктимної поведінки осіб похилого віку у Чорнобильській зоні як актуальної кримінологічної

проблеми здійснено не було, що й зумовило звернення автора до її вивчення та аналізу. Оскільки відомо, що зона відчуження най-благополучніша територія з точки зору злочинності [25].

Як зазначає Ю.Ф. Іванов, на соціальному рівні особи похилого віку через особисті якості найбільш схильні стати у певних життєвих ситуаціях жертвами злочинних посягань у порівнянні, наприклад, з іншими середньовіковими категоріями населення [9, с. 66]. Слід зазначити, що Ю.Ф. Іванов визначає, чому особи похилого віку мають найбільшу ймовірність стати жертвою злочинного посягання, проте науковцем не запропоновані, які саме запобіжні заходи слід здійснювати для того, щоб уникнути віктимізації зазначеної категорії осіб.

У науковій літературі існує кілька класифікацій запобіжних заходів: за суб'єктами, об'єктами, масштабом, змістом, характером завдання, ступенем врегулювання та організаційною формою здійснення [20, с. 106]. Наприклад, за масштабом їх класифікують на: загальнодержавні, регіональні та місцеві. Залежно від змісту поділяють на: економічні, політичні, виховні, правові [1, с. 68—69] тощо. Серед основних заходів запобіжного характеру О.Г. Колб виділяє: організаційні (вивчення та аналіз інформації про рівень, структуру і динаміку злочинності в регіоні), спеціальні (розробка та проведення заходів кримінологічного характеру), соціальні (правова пропаганда про діяльність правоохоронних органів, засоби і методи самозахисту населення; створення центрів реабілітації осіб; здійснення заходів щодо розвитку мережі установ для соціальної допомоги) [8, с. 204—205].

В.П. Філонов профілактичні методи класифікує за об'єктами та адресатами впливу [23, с. 279]. Профілактика злочинності має здійснюватися у соціально-економічній, політико-правовій та культурній сферах [22, с. 294, 296, 303].

На загальносоціальному рівні запобігання здійснюється у результаті поєднання економічних, політичних, правових, ідеологічних, організаційних та інших заходів, що не мають своїм спеціальним призначенням запобігання злочинам. Здійснення загальносоціальних заходів створюють умови, що виключають можливість існування злочинності як соціального явища. Зазначений вид запобігання об'єктивно має своєю спрямованістю викорінення причин і умов існування злочинності та є засобом, за допомогою якого в суспільстві досягається зниження рівня злочинності [2, с. 67]. Загальносоціальні заходи є невід'ємною частиною соці-

ально-економічного розвитку, поліпшення морально-психологічної та духовної сфер суспільства. Передбачені заходи спрямовані, перш за все, на поліпшення умов праці та відпочинку громадян, підвищення рівня їх матеріального забезпечення тощо. Головним їх завданням не є запобігання злочинності, а підвищення духовного, матеріального рівня суспільства, що, у свою чергу, позитивно впливає на зменшення рівня злочинності. Проте вплив загальносоціальних заходів у наш час значною мірою послаблено через наявність різних соціально-економічних, політичних негативних процесів, які ускладнюють життєзабезпеченість членів суспільства [9, с. 53].

Заходи запобігання О. М. Бандурка та Л. М. Давиденко, залежно від характеру дії, класифікують на: соціально-економічні, організаційно-управлінські, ідеологічні, правові, технічні [11, с. 96—97]. О. М. Литвак, окрім зазначених, також виділяє: педагогічні, медичні, психологічні заходи [10, с. 101]. За сферами впливу дещо подібні заходи Л. В. Крижна класифікує на: правові, соціальні, економічні, організаційні, технічні, інформаційні тощо [6, с. 12].

Розглядаючи соціальні заходи запобігання віктимної поведінки осіб похилого віку, варто зауважити, що у деяких випадках соціальні заходи тісно взаємопов'язані з правовими, так як перші реалізуються через нормативно-правові акти органів державної влади. Такі заходи запобігання спрямовані, перш за все, на соціальний захист зазначеної категорії осіб. В.В. Голіна визначає, що так як серед криміногенних явищ, які детермінують злочинність, певне місце посідають і властивості особи, тому для попередження злочинів слід також застосовувати методи психічного діяння, тобто засоби медико-психологічного, лікувального, медико-реабілітаційного впливу на думки, поведінку і здоров'я певної особи чи кола осіб [3, с. 37].

Такі фізіологічні особливості осіб похилого віку, як фізична слабкість, уповільнена реакція на подразники зовнішнього середовища, погіршення зору та слуху тощо, у деяких випадках спричиняють неспроможність захистити себе від злочинного посягання. Тому охорону здоров'я людей похилого віку, на нашу думку, слід віднести до загальносоціальних заходів запобігання віктимної поведінки.

Прийнята 41-ю Всесвітньою медичною асоціацією Гонконгська декларація стосовно поганого поводження з людьми похилого

віку від 1 вересня 1989 р. передбачає, що погане поводження з особами похилого віку може виявлятися у вигляді фізичної, психологічної, фінансової, медичної занедбаності. Основними причинами якої є: залежність від інших при забезпеченні догляду; відсутність тісних сімейних зв'язків; відсутність фінансових джерел, відсутність підтримки суспільства тощо. Тому серед основних рекомендацій стосовно поводження з особами похилого віку, варто виокремити підтримування розвитку і використання додаткових можливостей суспільства, що забезпечують догляд вдома, умови відпочинку зазначеної категорії осіб [4].

У п. 10 «Принципів Організації Об'єднаних Націй стосовно літніх людей» від 16 грудня 1991 р. [12] визначається, що літнім людям повинні бути забезпечені догляд і захист із боку сім'ї та суспільства. Прийнята Постанова № 11-15 Міжпарламентської асамблеї держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав «Про хартію людей похилого віку» від 15 червня 1998 р. закликає парламенти та уряди незалежних держав вважати метою своєї політики розробку національних програм і ухвалення законодавчих актів, досягнення умов, при яких були б встановлені права осіб похилого віку на гідне існування, безпеку і практичну можливість повної реалізації свого людського потенціалу, зокрема: право мати гарантовану пенсію, спеціальну допомогу, інші джерела доходів (у сукупності не нижче прожиткового мінімуму); право на працю; право на безкоштовне і якісне медичне обслуговування, що дозволяє підтримувати і відновлювати оптимальний для свого віку рівень фізичного, морального і емоційного самопочуття; право у разі потреби на користування послугами будинків-інтернатів, інших опікунських установ тощо [19]. У згаданих Принципах Організації Об'єднаних Націй стосовно літніх людей від 16 грудня 1991 р. визначено, що літні люди повинні мати можливість вести гідний і безпечний спосіб життя і не піддаватися фізичному або психологічному насильству (п. 17) [12].

Спад виробництва, економічна криза призвели до змін у пріоритетах соціальних програм, до погіршення функціонування інститутів, що раніше несли відповідальність за здоров'я та благополуччя літніх людей. Старіння населення на тлі несприятливих соціально-економічних та екологічних факторів супроводжується погіршенням здоров'я, зростанням захворюваності. Вікові зміни в організмі зумовлюють погіршення фізичного та психічного стану людей літнього віку, збільшення серед них кількості інва-

лідів та самотніх, які потребують сторонньої допомоги. З метою забезпечення соціального захисту, охорони здоров'я людей похилого віку та координації дій, пов'язаних із реалізацією положень Конституції України Указом Президента від 10 грудня 1997 р. № 1347/97 була прийнята програма «Здоров'я літніх людей» [18], спрямована на поліпшення їх стану здоров'я, оптимізацію системи медико-соціальної допомоги, задоволення соціально-культурних потреб та стимулювання їх соціальної активності. Серед основних завдань Програми було передбачено: зупинення спаду тривалості життя в Україні з наступним її зростанням; зменшення захворюваності та смертності літніх людей; профілактика захворювань та надання літнім людям сучасних видів медичної допомоги, забезпечення засобами лікування та поліпшення здоров'я; розроблення заходів, спрямованих на підвищення рівня соціальної захищеності літніх людей; здійснення заходів для підтримки активного способу життя та самообслуговування літніх людей. Наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження плану заходів щодо забезпечення виконання програми «Здоров'я літніх людей» від 7 липня 1998 р. № 186/25 [16], затверджений план заходів щодо забезпечення програми «Здоров'я літніх людей». На жаль, Програма була розрахована на період до 2002 року.

У 2002 році була прийнята Міжгалузева комплексна програма «Здоров'я нації на 2002—2011 роки», затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. № 14. У ній передбачено, що ця Програма розроблена на виконання Указу Президента України «Про додаткові заходи щодо поліпшення медичної допомоги населенню України» від 8 серпня 2000 р. № 963 і спрямована на задоволення потреб населення в охороні його здоров'я, забезпеченні прав громадян на якісну і доступну медико-санітарну допомогу, створення умов для формування здорового способу життя [14]. У шостому розділі зазначеної Програми (Збереження здоров'я в старості) передбачено, що однією із складових політики соціально орієнтованої держави є піклування про здоров'я і добробут літніх людей. Зазначена програма досить обмежено зорієнтована на стимулювання соціальної активності осіб похилого віку, що свідчить про незацікавленість органів державної влади у поліпшенні стану здоров'я та якості життя зазначеної категорії осіб. Наприклад, Постановою Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про програму Автономної Республіки

Крим щодо поліпшення життєзабезпечення, реабілітації, соціального захисту осіб похилого віку та інвалідів на 2007—2012 роки» від 18 квітня 2007 року № 425-5/07 була затверджена Програма Автономної Республіки Крим щодо поліпшення життєзабезпечення, реабілітації, соціального захисту осіб похилого віку та інвалідів на 2007—2012 роки. Серед основних завдань є: створення сприятливих умов для соціального захисту, соціальної реабілітації та адаптації в суспільстві осіб похилого віку та інвалідів; розвиток і вдосконалення мережі інтернатних установ різних типів і профілів; забезпечення розвитку інфраструктури реабілітаційних установ, мережі територіальних центрів соціального обслуговування; поліпшення матеріально-технічного і науково-методичного забезпечення установ соціального захисту; забезпечення соціально-побутового обслуговування і соціально-побутової адаптації літніх людей та інвалідів; підвищення професійного рівня фахівців, що здійснюють соціальний захист осіб похилого віку та інвалідів; інформаційне забезпечення літніх людей та інвалідів тощо. Реалізація Програми дозволить: забезпечити оптимізацію мережі установ соціального захисту, розвиток інфраструктури реабілітаційних відділень установ системи соціального захисту; поліпшити якість життя осіб похилого віку та інвалідів [17]. Заслуговує на увагу рішення Київської міської ради «Про затвердження міської комплексної програми «Турбота» на 2006—2010 роки» від 16 грудня 2005 р. № 603/3064 [15]. Метою цієї Програми є: подальше вирішення невідкладних питань організаційно-правового та інформаційного забезпечення, матеріально-технічного, медичного, соціально-побутового, культурного обслуговування малозабезпечених громадян м. Києва. Серед основних заходів, що стосуються осіб похилого віку, на забезпечення виконання міської комплексної програми «Турбота» на 2006—2010 роки є: започаткування створення системи платних інтернатних установ з поліпшеними умовами проживання громадян похилого віку, опрацювання питання щодо будівництва житлових будинків для одиноких громадян похилого віку та удосконалення організації медикаментозного забезпечення та надання долікарняних послуг людям похилого віку, ветеранам війни через соціальні аптеки та ветеранські відділи в аптеках усіх форм власності. Розпорядженням Київської міської державної адміністрації «Про забезпечення інвалідів та осіб похилого віку м. Києва засобами пересування та реабілітації» від 10 жовтня 2008 р. № 1402

виділено Головному управлінню соціального захисту населення виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) кошти у сумі 616,00 тис. грн для придбання засобів пересування та реабілітації для інвалідів та осіб похилого віку м. Києва [13]. Вважаємо, що таку роботу потрібно проводити і в інших регіонах країни, у тому числі й у Чорнобильській зоні, оскільки, дві тисячі осіб (переважно похилого віку) з них пізніше повернулися до деяких сіл та міста Чорнобиля [21].

Таким чином, за результатами опрацювання нормативно-правових актів України та вивчення практики роботи управління праці та соціального захисту населення в окремих регіонах, можна дійти висновку, що робота соціального захисту осіб похилого віку на належному рівні проводиться не на всій території України. У результаті чого постає питання щодо необхідності вивчення практики роботи управлінь праці та соціального захисту населення для ефективного здійснення соціального захисту осіб похилого віку на всій території країни, що дозволить зменшити ризик зазначеної категорії осіб стати жертвою злочину.

Література

1. *Быргэу М. М.* Организация профилактики преступлений органами внутренних дел: концептуальные основы, практика, перспективы совершенствования (опыт Республики Молдова): монография / М. М. Быргэу / Под. общ. ред. А. М. Бандурки. — Х.: Изд-во Нац. ун-та внут. дел., 2004. — 254 с.
2. *Веселуха В.* Значення віктимологічної профілактики в системі запобігання злочинності / В. Веселуха // Право України. — 1999. — № 10. — С. 67—70, 73.
3. *Голіна В. В.* Попередження тяжких насильницьких злочинів проти життя й здоров'я особи: навч. посіб. / В. В. Голіна. — Х.: НЮОУ, 1997. — 52 с.
4. Гонконгська декларація стосовно поганого поведження з людьми похилого віку від 1 вересня 1989 р. // Інформ.-пошук. система із законодавства України «Право. Версія Проф».
5. *Клюев М.М.* Кримінологічні засади програмування запобігання злочинності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право» / М. М. Клюев. — К., 2008. — 20 с.
6. *Крижна Л. В.* Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право» / Л. В. Крижна. — К., 2000. — 19 с.

7. Кримінологічна віктимологія: навч. посіб. / [Є.М. Моїсєєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі. — К.: Атіка, 2006. — 352 с.

8. Кримінологія: довідник термінів, основні визначення, рекомендовані джерела: навч. посіб. / О. Г. Колб, М. М. Яцишин, О. В. Крикунов / За заг. ред. О. Г. Колба. — Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2007. — 466 с.

9. Кримінологія: навч. посіб. / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В. Г. Пшеничний, В. Г. Сюрвачик]; за заг. ред. О. М. Джужі. — К.: Прецедент, 2006. — 196 с.

10. *Литвак О.* Загальнотеоретичні підвалини спеціально-кримінологічного запобігання злочинності / О. Литвак // Право України. — 2001. — № 5. — С. 97—103.

11. Преступність в Україні: причини и противодействие / А. М. Бандурка, Л.М. Давыденко. — Х.: Госуд. специализ. изд-во «Основа», 2003. — 368 с.

12. Принципи Організації Об'єднаних Націй стосовно літніх людей» від 16 грудня 1991 р. // Інформ.-пошук. система із законодавства України «Право. Версія Проф».

13. Про забезпечення інвалідів та осіб похилого віку м. Києва засобами пересування та реабілітації: Розпорядження Київської міської державної адміністрації від 10 жовтня 2008 р. № 1402 // Інформ.-пошук. система із законодавства України «Право. Версія Проф».

14. Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації» на 2002—2011 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. № 14 // Інформ.-пошук. система із законодавства України «Право. Версія Проф».

15. Про затвердження міської комплексної програми «Турбота» на 2006—2010 роки: Рішення Київської міської ради від 16 грудня 2005 р. № 603/3064 // Інформ.-пошук. система із законодавства України «Право. Версія Проф».

16. Про затвердження плану заходів щодо забезпечення виконання програми «Здоров'я літніх людей: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 7 липня 1998 р. № 186/25 // Інформ.-пошук. система із законодавства України «Право. Версія Проф».

17. Про програму Автономної Республіки Крим щодо поліпшення життєзабезпечення, реабілітації, соціального захисту осіб похилого віку та інвалідів на 2007—2012 роки: Постанова Верховної Ради АРК від 18 квітня 2007 р. № 425-5/07 // Інформ.-пошук. система із законодавства України «Право. Версія Проф».

18. Про програму «Здоров'я літніх людей»: Указ Президента України від 10 грудня 1997 р. № 1347/97 // Інформ.-пошук. система із законодавства України «Право. Версія Проф».

19. Про хартію людей похилого віку: Постанова Міжпарламентської асамблеї держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав від 15 червня 1998 р. № 11—15 // Інформ.-пошук. система із законодавства України «Право. Версія Проф».

20. *Семаков Г. С.* Криминология: курс лекцій: 2-е изд., стереотип. / Г. С. Семаков. — К.: МАУП, 2002. — 128 с.

21. *Сторожук В.* Один день у зоні відчуження / В. Сторожук. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://shepetivka.org.ua/2009/04/26/odin_den_u_zon_vdchuzhennja.

22. Стратегии борьбы с преступностью: 2-е изд., испр. и доп. / В. Н. Кудрявцев. — М.: Наука, 2005. — 366 с.

23. *Филонов В. П.* Состояние, причины преступности в Украине и ее предупреждение: монография / В. П. Филонов. — Донецк: Изд-во «Донеччина», 1999. — 640 с.

24. *Чайковська В. В.* Україне почти нет счастливых стариков / В. Чайковська. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://obozrevatel.com/news/2008/11/13/2683>.

25. *Яковенко С.* Зона відчуження, мабуть, найблагополучніша територія з точки зору злочинності / С. Яковенко. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://tovarish.com.ua/archive/937>.

Стаття надійшла до редакції 18.06.10

УДК 346.9

О. О. Кикоть,
аспірантка кафедри правового регулювання економіки
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПІДСТАВИ НАСТАННЯ ГОСПОДАРЬСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ НА ТЕРИТОРІЇ, ЗАБРУДНЕНІЙ УНАСЛІДОК ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

У статті викладено аналіз підстав господарсько-правової відповідальності господарюючих суб'єктів, які здійснюють діяльність на території, забрудненій унаслідок Чорнобильської катастрофи в аспекті співвідношення законодавчих і теоретичних засад. Окреме місце у статті при-